

1 SISUKOKKUVÕTE

Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnanuhtimissüsteemi seaduse §3 lõige 2 alusel on Keskkonnaministeerium algatanud ÛF tehnilise abi projekti 2003/EE/16/P/PA/012 "Vooluveekogude ökoloogilise kvaliteedi parandamine" Valgejõel paiknevatele Kotka ja Nõmmeveski paisudele kavandatava tegevuse keskkonnamõju hindamise 24. aprilli 2006. a keskkonnaministri käskkirjaga nr 504.

Käesoleva keskkonnamõju arendaja, otsustaja ja järelevalvaja on EV Keskkonnaministeerium. Ekspertgruppi juhib AS Maves ekspert Silver Riige.

Kõik liikmesriigid pidid 2005. a märtsiks Euroopa Komisjonile esitama esialgse tugevasti muudetud ja tehisveekogude nimekirja. Tugevasti muudetuks hinnati jõed juhtudel, kui nimetatud põhjustel jõgede kalastik on oluliselt muutunud ja seetõttu tüübiomase *hea* ökoloogilise seisundi saavutamine ei ole muutusi kõrvaldamata võimalik. Valgejõge pole märgitud eelpoolnimetatud nimekirjas. Jõgi on looduslik veekogu ja aastaks 2015 peab olema saavutatud *hea* ökoloogilina ja keemiline seisund.

Kavandatava tegevuse eesmärgiks on Valgejõe ökoloogilise kvaliteedi parandamine ning EL Veepoliitika raamdirektiivi kriteeriumite järgi *hea* seisundi saavutamine.

Kavandatava tegevuse erinevatest variantidest ja nende tehnilistest lahendustest annavad ülevaate vastavad eelprojektid [*Valgejõe Kotka paisu kalapääsu rajamise variantide teostatavuse hinnang (K&H AS, Maves AS, Inseneribüroo Urmas Nugin OÜ, Eesti Loodushoiu Keskus MTÜ) Tartu, jaanuar 2007 ja Tehniline abi vooluveekogude ökoloogilise kvaliteedi parandamiseks. Kalade rändetee avamise eelprojekt Nõmmeveski paisu juures Valgejõe ökoloogilise seisundi parandamiseks (K&H AS, Maves AS, Inseneribüroo Urmas Nugin OÜ, Eesti Loodushoiu Keskus MTÜ) Tartu, jaanuar 2007*], mis avalikustatakse koos käesoleva KMH aruandega.

Kavandatav tegevus toimub Harju maakonnas Kuusalu vallas Kotka ja Nõmmeveski külates vastavalt siis Kotka ja Nõmmeveski paisudel.

Valgejõgi on Soome lahe vesikonna üks pikemaid jõgesid. Jõe pikkus on 85 km, valgala 453 km². Ülemjooksult alates on jõel järgmised paisud (kaugus suudmest, km): Vahakulmu (72), Moe (69), Tapa (66), Nõmmeveski (19) ja Kotka (9). Looduslikuks tõkkeks on Nõmmeveski juga ligi sadakond meetrit samanimelisest paisust allavoolu. Juga on ületatav *hea* ujumisvõimega liikidele (lõhe, meriforell), kehvema ujumisvõimega liikidele on ta aga rändetõkkeks.

Valgejõe aasta keskmine vooluhulk Kotka paisu ristlõikes on 3,7 m³/s, Nõmmeveski paisu ristlõikes 3,6 m³/s.

Teadada on 23 kalaliigi esinemine Valgejões. Majanduslikult kasutatavateks liikideks Valgejões on jõesilm, lõhe, meriforell, jõeforell, haug, angerjas, särg, teib, säinas, turb, linask, vimb, koger, hõbekoger, luts ja ahven.

Valgejõe kesk- ja alamjooks (Tapa linnast suudmeni 66 km) on looduslike eelduste poolest üks parema füüsilise kvaliteediga jõgesid Eestis, ühtlasi on see jõelõik potentsiaalselt väga heaks elupaigaks lõhelastele (lõhele, meriforellile, jõeforellile ja harjusele) ning siirdekaladele.

Praegusel ajal on paljud kalaliigid, sealhulgas kõik siirdekalad, levinud vaid jõe alamjooksul, allpool Kotka paisu (9 km jõe suudmest).

Lähtudes EL Veepoliitika raamdirektiivi (2000/60/EÜ) põhimõtetest on Valgejõe kalastiku praegust seisundit hinnatud järgmiselt:

- Jõe suudmest kuni Kotka paisuni (ca 9 km) — seisund hea kuni kesine;
- Kotka paisust ülesvoolu kuni Moe paisuni — seisund kesine;
- Moe paisust ülesvoolu kuni jõe lähteni — seisund kesine kuni halb.

Kavandatava tegevuse ala paikneb Lahemaa rahvuspargi Lahemaa piiranguvööndis ning Natura 2000 loodus- ja linnualal. Valgejõgi on siin kaitstav loodusala, kus kaitseväärtusteks on jõgi kui elupaik, kaladest jõesilm, lõhe, võldas, ja hink, vee selgrootutest paksukojaline jõekarp ja rohe-vesihobu, vee-eluviisiga imetajatest saarmas ning vee-elupaikadega seotud lindudest jäähind.

Valgejõgi on lõheliste elupaikadena kaitstavate veekogude nimekirjas, samuti lõhe, meriforelli ja harjuse kudemis- ja elupaikade nimistus.

Oluliste keskkonnamõjude kontrollimisel vaadeldi kõigepealt vastavust EL Veepoliitika raamdirektiivi nõuetele (projekti peaesmärgile — vooluveekogu *hea* seisundi taastamine), seejärel hinnati vastavust Eesti õigusaktidele ning planeeringutele ja arengukavadele. Nimetatud vastavuste alusel toimus kavandatava tegevuse variantide esimene hindamisetapp.

Sõelumisest järelejäänud variantide puhul vaadeldi veel järgmisi võimalikke keskkonnamõjusid:

- jõe hüdro-morfoloogilisele kvaliteedile,
- jõe vee kvaliteedile,
- jõe vee-elustikule (kaladele, põhjaloomastikule),
- jõe kalanduslikule väärtusele,
- EL Loodusdirektiivi I lisa mõju elupaigatüüpidele,
- Valgejõe Natura 2000 loodusala kaitseväärtuste (kaitstavate liikide ja elupaikade) ja ala terviklikkusele,
- mõju kaitsealadele ja kaitsealustele liikidele,
- maastikule (pinnasele ja jõe kallastele),
- sotsiaalsele elukeskkonnale,
- maakasutusele,
- paisu mõjupiirkonna kinnistutele,
- kultuurilisele pärandile,
- negatiivsete mõjude leevendamise vajadust ja võimalusi.

Kotka paisul vaadeldi kavandatava tegevuse järgmisi variante:

Variant 1 – Olemasoleva veetaseme ja hüdroelektrijaama taaskäivitamisvõimaluse säilitamine, kamberkalapääsu ehitamine, paisjärve osaline puhastamine settest.

Variant 2a – Olemasoleva veetaseme alandamine, paisu osaline lammutamine, looduslähedase kalapääsu (tehiskose) rajamine, paisjärve süvendamine paisu eest.

Variant 2b – Olemasoleva veetaseme alandamine, paisu osaline lammutamine, looduslähedase kalapääsu (tehikärestiku) rajamine, paisjärve süvendamine paisu eest.

Variant 3a – Paisu täielik lammutamine, kärestiku taastamine, sette eemaldamine kärestikult.

Variant 3b – Paisu täielik lammutamine, kärestiku taastamine, sette eemaldamine kärestikult, suplustiigi rajamine.

Variant 0 – Kavandatavat tegevust ei toimu.

Kotka paisu puhul vastavad projekti eesmärkidele kõige paremini variandid 3a ja 3b. Mõlemad variandid vastasid ülekaalukalt kõige paremini ka EL Veepoliitika raamdirektiivi nõuetele ja loodushoiulistele kriteeriumitele.

Kuigi sotsiaalse keskkonna osas said variandid 3a ja 3b teistega võrreldes veidi vähem hindepunkte, paisjärve kadumisega pole võimalik alati kindlustada tuletõrjet veevõtuga, on see leevendatav vastava veemahuti (veevõtukohta) rajamisega. Kõnesolevaid variante eelistavad ka paisu- ja paisjärveäärsete kinnistute omanikud. OÜ Atlanta Trade ei poolda nimetatud variante kartuses, et see ei kindlusta neile kuuluva Kotka kalakasvatuse veega varustamist. Kalakasvatuse jaoks on kõikide variantide puhul võimalik võtta vett $^{1/10}$ veekogusest, mis ületab 95 % suvise-sügisese minimaalse vooluhulga (0,3 m³/s). Vee-erikasutusloaga määratakse kindlaks vee kasutamise- ja seire tingimused. OÜ Atlanta Trade'l Kotka kalakasvatuse jaoks kehtiv vee-erikasutusluba praegu (jaanuar, 2007) puudub.

Eelistuselt järgmised on variandid 2a ja 2b Erinevalt variantidest 3a ja 3b ei likvideeru siin paisjärv täielikult, veetasel alandatakse 1,2 m võrra.

Kõige vähem hindepunkte sai variant 1. Viimatinimetatud variandi vastavus projekti peaesmärgile on kaheldav. Projekti eesmärkidele ei vasta 0-variant.

Ekspertgrupi ettepanek on rakendada Kotka paisul kavandatava tegevuse erinevatest variantidest kas 3a või 3b varianti, kusjuures eelistatum on 3b variant.

Nõmmeveski paisul vaadeldi kavandatava tegevuse järgmisi variante.

Variant 1 – Olemasoleva veetaseme säilitamine, looduslähedase kalapääsu (möödaviikpääsu) rajamine jõe paremale kaldale

Variant 2 - Olemasoleva veetaseme ja hüdroelektrijaama taaskäivitamisvõimaluse säilitamine, s.t uue paisu rajamine, betoonkanali pikendamine ja olemasoleva paisu varjakonstruktsioonide ja läve lammutamine. Möödaviikpääsu rajamine jõe paremale kaldale.

Variant 3 - Veetaseme alandamine ca 1,0 m võrra, paisu varjakonstruktsioonide lammutamine ja kalapääsu (tehiskose) rajamine.

Variant 4 - Paisu varjakonstruktsioonide ja läve lammutamine, kärestiku taastamine.

Variant 5 - Paisutaguse tõusukaskaadi rajamine, paisutustase ja HEJ taastamise võimalus säilib.

Variant 0 – Kavandatavat tegevust ei toimu.

Kavandatava tegevuse variant 3 puhul paisjärv likvideerub osaliselt, variant 4 puhul paisjärv likvideerub täielikult.

Nõmmeveski paisust 90 m allavoolu paikneb 1 m kõrgune looduslik astang - Nõmmeveski juga. Sellisest astmest edasi suudavad rännata vaid hea ujumisvõimega kalad (lõhe, meriforell). Kuigi Nõmmeveski joast pääsevad edasi vaid tugevad ujujad, peaks siiski püüdma rajada kalapääsu võimalikult soodsa hüdraulilise režiimiga, et kalapääsu (paisu) täiendav takistav mõju oleks võimalikult väike.

Projekti eesmärgi jõe kalastiku seisundi parandamiseks täidavad täielikult variandid 3 ja 4, mööndustega variandid 1, 2 ja 5, vastavust ei taga 0-variant.

Erinevaid variante kaaludes osutus kõige suurema positiivse keskkonnamõjuga olevaks variant 4 — paisu lammutamine ja kärestiku taastamine. Paremusest teine on variant 3 — veetaseme alandamine ca 1,0 m võrra, paisu varjakonstruktsioonide lammutamine ja kalapääsu (tehiskose) rajamine). Mõlema variandi puhul pole HEJ taastamine võimalik. Ülejäänud kavandatava tegevuse variandid said märgatavalt vähem hindepunkte.

Ekspertgrupi ettepanek on rakendada Nõmmeveski paisul kavandatava tegevuse erinevatest variantidest kas 3. või 4. varianti. Prioriteetsem oleks variant 4, mis vastab paremini EL Veepoliitika raamdirektiivi nõuetele ja loodushoiulistele kriteeriumitele.